

Un diumenge de gener. El final de la guerra a Llinars del Vallès

Treballs

Josep Grau Mateu

Universitat Oberta de Catalunya

Les tropes del V Cos van passar per Llinars els darrers dies de gener de 1939. Eren la unitat més selecta de l'exèrcit republicà. El seu cap era Enrique Líster, un dels oficials republicans més carismàtics. Havien participat en les batalles principals de la guerra: Madrid, Jarama, Brunete, Belchite, Terol i Ebre. Havien estat herois, però ara eren un exèrcit derrotat que es retirava. Feia dies que caminaven sota la pluja. Tenien una consigna: no deixar res a l'enemic.

El 28 de gener els homes de Líster van calar foc a la fàbrica de can Casas, una de les dues que hi havia a Llinars. L'endemà a les dotze del migdia, abans de marxar del poble, van volar el pont de la carretera de Girona. Uns minuts després va esclatar al mig de Llinars un camió carregat d'explosius. L'explosió va ser tan forta que va matar 18 persones, va causar més de 150 ferits i va destruir

un barri sencer. Després els soldats van continuar carretera amunt, camí de la frontera. Al cap de tres hores arribaven a Llinars els Frece Verdi, una de les divisions italianes al servei de Franco. Era el diumenge 29 de gener de 1939, l'últim dia de la guerra a Llinars del Vallès.

Quatre dies més tard van creuar Llinars més unitats de l'exèrcit franquista. El fotògraf que les acompanyava va prendre una vintena de fotografies de la fàbrica cremada i del poble en ruïnes. Dues de les fotografies es publicarien unes setmanes després a *El Noticiero de España*, amb uns peus de fotografia que parlaven de la destrucció causada pels *rojos* durant la retirada. La resta d'imatges no sé si es van arribar a publicar. Avui les fotografies són a la Biblioteca Nacional d'Espanya, a Madrid. Setanta anys després d'aquell dia tràgic, publiquem una selecció de les

imatges en aquest article, on s'explica també el final de la guerra a Llinars.

EL VALLÈS ORIENTAL, FRONT DE GUERRA

Els dos exèrcits que van entrar a Llinars aquell diumenge de gener combatien sense descans des de feia cinc setmanes. La campanya de Catalunya s'havia iniciat el 23 de desembre de 1938 –el dia que l'exèrcit franquista havia trencat el front del Segre– i havia estat des del principi un enfrontament desigual. En un costat hi havia les tropes republicanes a Catalunya. Eren uns 220.000 homes, però només la meitat disposaven de l'armament i l'equip adequats. Tenien 300 peces d'artilleria i 140 avions.¹ Al seu davant, l'exèrcit franquista disposava de 260.000 homes ben equipats i alimentats, un miler de peces d'artilleria i uns 400 avions.²

Superior en homes, armament i moral, en només trenta dies l'exèrcit de Franco va arribar al Llobregat, i el 25 de gener era a les portes de Barcelona. L'avanç franquista va fer que desenes de milers de persones fugissin cap al nord. Durant la darrera setmana de gener, la població civil, les tropes en retirada i els soldats que desertaven omplien les carreteres que duïen a la frontera. Una d'aquestes carreteres, la que unia Barcelona i Girona, passava per Llinars.

En Joan Ruiz i Calonja tenia aleshores quinze anys i vivia a Llinars. En un relat que va publicar anys després, es refereix a la multitud que va passar pel poble: «La corrua de fugitius carretera enllà, cap a França, ja havia començat dies ha: gent afamada i mal vestida, dones, vells i criatures en carros o a peu, carregats de fardells espellifats.»³ En Joan Ruiz era de Barcelona i estiuejava a Llinars, on tenia família. Va passar tota la guerra a Llinars, amb la seva mare i el seu germà. S'estaven en una casa que tenien llogada. Cap al final de la guerra van pensar que haurien d'allotjar refugiats i militars a casa, i es van traslladar a can Calonja, al carrer Major, on vivien la seva àvia i dos oncles seus amb les seves famílies.

Les germanes Maria i Magda Baró també van ser testimonis del pas de la retirada per Llinars. El 1939 la Maria tenia dotze anys i la Magda onze. Vivien amb la seva mare en una casa al dret de la carretera. El seu pare feia més d'un any que era al front. Quan va començar la retirada se'n van anar a casa d'una seva àvia, al carrer Major, perquè tenien por de la gent que passava. Recorden que uns soldats que van passar dalt d'un camió els van donar mitjons i pots de llet condensada.⁴

El 26 de gener les tropes de Franco van entrar a Barcelona. La notícia es va escampar de seguida per

tot Catalunya. Va arribar també a Llinars. «Nosaltres, a Llinars, ho havíem escoltat per ràdio –recorda en Joan Ruiz. Un dels oncles, que tenia l'aparell molt baixet, va fer un bot quan va sentir la notícia. Tots l'esperàvem. No hi havia ningú que volgués els feixistes; només volíem que la guerra s'acabés.»⁵

Aquells mateixos dies van arribar al Vallès Oriental les divisions 11^a i 46ª del V Cos. Eren les dues divisions comandades per Enrique Líster que passarien per Llinars. Venien del sector de Sabadell. Fugien de les tropes franquistes, que acabaven d'entrar al Vallès Occidental. El 25 de gener aquestes dues divisions eren a Parets del Vallès.⁶ El 27 de gener, quan va saber que els *nacionals* eren prop de Mollet, Líster va enviar l'11ª divisió a Granollers i va desplegar la 46ª divisió i algunes unitats de l'11ª per Parets, Lliçà de Vall i Lliçà d'Amunt.⁷

La intenció de Líster, però, no era pas defensar Granollers, sinó retirar les seves tropes cap al nord de la manera més ordenada possible. En aquest moment l'11^a i la 46ª divisions ja no tenien capacitat de lluita. Devien sumar en total uns quatre mil homes, la meitat dels que havien tingut durant la guerra.⁸ Cada dia tenien més baixes i desercions. Aviat es quedarien sense municions per a les poques bateries que encara conservaven. Els seus

1 G. CARDONA, «Les operacions militars als Països Catalans», a P. Pagès (dir.), *La Guerra Civil als Països Catalans*, Universitat de València, 2007, pàg. 338.

2 J. VILLARROYA, «La campanya de Catalunya. Crònica de la fi de la guerra civil al Principat», a J. M. Solé i Sabaté i J. Villarroya (dir.), *Breu història de la guerra civil a Catalunya*, Ed. 62, Barcelona, 2005, pàg. 738-739.

3 J. RUIZ i CALONJA, *Calaix dels records*, s. ed., Santa Eulàlia de Ronçana, 2005, pàg. 165. Aquest relat es va publicar per primer cop el març de 1989, en el número 147 de la revista *Ronçana*, amb el títol «Final de guerra a Llinars». Joan Ruiz i Calonja va néixer a Barcelona el 1923. És llicenciat en Filosofia i Lletres. Ha publicat *Història de la literatura catalana* (1954) i *Panoràmica del pensament català contemporani* (1963). Des de finals dels anys setanta viu a Santa Eulàlia de Ronçana. Durant els anys vuitanta va dirigir l'escola d'ensenyament secundari La Vall del Tenes, on vaig tenir la sort de tenir-lo de professor.

4 Entrevista a Maria i Magda Baró, 25 de maig de 2009.

5 J. RUIZ i CALONJA, *op. cit.*, pàg. 165.

6 M. A. MASSAGUER, *Segona República, Guerra Civil i primer franquisme a Parets del Vallès*, Ajuntament de Parets del Vallès, 2007, pàg. 245.

7 D. GESÀLÍ; D. ÍÑIGUEZ, *Aviació i guerra a la Garriga, 1933-1946*, Ajuntament de la Garriga, 2009, pàg. 251-254.

8 V. ROJO, *Alerta los pueblos*, Ariel, Barcelona, 1974, pàg. 211.

homes estaven esgotats i desmoralitzats. El V Cos tenia una altra divisió, la 45^a, però no estava operativa. Líster l'havia enviat a la rereguarda, a Breda (la Selva), a reorganitzar-se.

En aquestes condicions, les tropes de Líster es van dedicar a fer el que farien a Llinars: sabotejar ponts i carreteres per alentir l'avanç de les tropes franquistes, i destruir arsenals, fàbriques i tallers perquè l'enemic no els pogués utilitzar. El mateix Líster ho explicarà a les seves memòries: «Después de ocupar Barcelona, el enemigo continuó su avance hacia la frontera, mientras por nuestra parte le oponíamos la resistencia que nuestras desgastadas fuerzas permitían. Contraataques cada vez más débiles y destrucciones; era ya todo lo que podíamos oponer a un enemigo con una superioridad aplastante en hombres y en material.»⁹

Les demolicions i els sabotatges havien sovintejat des de l'inici mateix de la campanya de Catalunya, però la darrera setmana de gener es van intensificar. El 24 de gener el general Vicente Rojo, cap de l'Estat Major republicà, va ordenar que fossin volats tots els ponts sobre el Llobregat, en un darrer intent per evitar la caiguda de Barcelona. A Terrassa, el dia 26 les unitats de rereguarda de Líster van volar tres ponts i van cremar tres fàbriques; el mateix dia, a Sabadell,

van cremar diverses fàbriques i van destruir dos ponts.¹⁰

Al Vallès Oriental també hi va haver destruccions aquells dies. El 27 de gener les tropes del XII Cos republicà van volar tres ponts a Castellterçol.¹¹ Aquell mateix dia, o potser l'endemà, a Canovelles, els soldats de Líster van fer esclatar el cobert d'una masia anomenada can Castells, on s'emmagatzemaven explosius. Però els fets més greus van passar el 26 de gener a Sant Feliu de Codines. Aquí, els soldats del XII Cos van cremar la fàbrica anomenada la Casa Nova i van volar dos edificis: una casa que servia de polvorí i l'església de Sant Feliu, on es guardaven armes. En aquestes dues explosions van morir sis persones, en una tragèdia que presagiava el que passaria tres dies després a Llinars.¹²

CAU GRANOLLERS

Mentre els homes de Líster es retiraven fins a Granollers, un exèrcit d'uns 25.000 homes arribava al Vallès Oriental, procedent de l'altre Vallès. Eren les quatre divisions del Corpo Truppe Volontarie (CTV), les tropes que Mussolini havia enviat a la guerra d'Espanya. Al llarg de la guerra aquest cos havia estat format només per italians, però en aquest moment

era un cos mixt, amb material i comandaments italians i amb una majoria de soldats espanyols de diverses classes de tropa (requetés, legionaris, guàrdies civils, regulars, etc.).¹³

El 27 de gener dues de les divisions del CTV, els Frecce Azzurre i els Frecce Verdi, van entrar a la Llagosta i a Mollet del Vallès. Darrere seu venien les altres dues divisions italianes: la Littorio, que es va dirigir cap al Maresme, i una altra divisió de fletxes, els Frecce Nere, que cobria la rereguarda.¹⁴ Els Frecce Verdi es van quedar a Mollet, perquè l'endemà havien de marxar sobre Granollers. Els Frecce Azzurre van ocupar, el mateix dia 27, Sant Fost de Campsentelles i Montmeló.¹⁵ Al final del dia els Verdi i els Azzurre havien capturat uns 1500 presoners, dos tancs, deu peces d'artilleria i un tren carregat de combustible, i havien ocupat l'aeròdrom de Montmeló-Montornès.¹⁶

El dia 28 va continuar la tònica dels dies anteriors: retirada de les tropes de Líster i noves conquestes dels *nacionals*. Aquest dia al migdia l'11^a i la 46ª divisions republicanes van sortir de Granollers, amb direcció a Cardedeu. Abans de marxar van cremar les fàbriques de filatures Ser-ratusell i Roca Umbert, les farineres Lamarca i Avellaner, el garatge Baulenas, la destil·leria Moreno i altres establiments comercials.¹⁷ En arribar

9 E. LÍSTER, *Memorias de un luchador. Los primeros combates*, G. del Toro, Madrid, 1977, pàg. 395.

10 J. VILLARROYA, *op. cit.*, pàg. 752-755.

11 A. PLADEVALL, *Castellterçol. Història de la vila i del seu terme*, Eumo, Vic, 1991, pàg. 449.

12 Sobre els fets de Canovelles i de Sant Feliu de Codines, vegeu la base de dades «Llocs de la guerra civil al Vallès Oriental» a www.websmuseugranollers.org/memoriaretrobada.

13 J. ALCOFAR NASSAËS, *C.T.V. Los legionarios italianos en la guerra civil española, 1936-1939*, Dopesa, Barcelona, 1973, pàg. 168.

14 D. GESALÍ, *L'aeròdrom 329. Montornès del Vallès i l'aeronàutica en la Guerra Civil espanyola*, Ajuntament de Montornès del Vallès, 2008, pàg. 107-109.

15 F. PÉREZ; X. PÉREZ, *Sant Fost. Història d'un poble: dels orígens a la guerra civil*, Ajuntament de Sant Fost de Campsentelles, 1990, pàg. 170-171; D. GESALÍ, *L'aeròdrom...*, pàg. 108.

16 D. GESALÍ; D. ÍÑIGUEZ, *op. cit.*, pàg. 251.

17 J. GARRIGA; J. HOMS; J. LEDESMA, *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic*, vol. I, Oikos-Tau, Vilassar de Mar, 1989, pàg. 243.

a Cardedeu, a mitja tarda, van cremar la fàbrica de la Hilandera, el garatge Terrades i el magatzem de blat de Joan Torruella.¹⁸ Després van començar a marxar cap a Llinars.¹⁹

A Llinars, el dia 28 ja hi havia algunes unitats d'avantguarda del V Cos. Hem de suposar que van ser aquestes unitats les que aquell dia van cremar la fàbrica de can Casas.²⁰ L'altra possibilitat és que la cremessin les tropes que anaven arribant de Cardedeu. Can Casas, propietat de Bernat Casas, era la fàbrica més gran de Llinars. Estava situada al centre del poble, al costat de l'església de Santa Maria. Hi feien mocadors i mitjons. El foc va destruir el sostre de la nau i va convertir els telers en ferralla. Després de la guerra va ser reconstruïda. Devia tancar als anys seixanta. A partir dels anys setanta l'antiga fàbrica va acollir un institut d'ensenyament secundari. Des de 2003 és la seu de la biblioteca pública de Llinars.

El mateix dia de l'incendi de la fàbrica, el 28 de gener, els soldats van avisar la gent de Llinars que l'endemà volarien dos dels ponts que hi havia al poble: el de la carretera de Girona i el de la carretera de Mataró. El primer era al centre de Llinars, sobre la riera Giola, i el segon als afores, sobre el riu Mogent. També corria el rumor

que els homes de Líster intentarien aturar els italians a Llinars. En Joan Ruiz recorda que ell mateix i altres nois van haver d'anar a cavar trinxeres a la plaça de Santa Maria. Però, com es veurà, a l'hora de la veritat les tropes republicanes gairebé no van oferir cap resistència.

Vegem ara què van fer el dia 28 les divisions italianes. Els Frecce Azzurre van sortir de Montmeló en direcció al Maresme. Van passar per Martorelles, Montornès i Vallromanes i al vespre van arribar a Mataró, on el dia abans havia entrat la divisió Littorio.²¹ Els Frecce Verdi, per la seva part, van sortir de Mollet dividits en dues columnes i van iniciar l'encerclament de Granollers. La columna principal va entrar a Parets cap a les onze del matí. Allà es va trobar una unitat de l'11ª divisió republicana i va rebre foc d'armes automàtiques, però va continuar endavant.²² A dos quarts de dues del migdia creuava el coll de la Manyà i entrava a Granollers.

L'altra columna de Frecce Verdi va passar segurament per Gallecs i a mig matí va entrar a Lliçà de Vall. Al migdia va arribar a Lliçà d'Amunt, on es va enfrontar a un destacament de la 46ª divisió i va fer nou presoners. A primera hora de la tarda va arribar a Bellullà. Allà l'esperaven uns 300 homes de l'11^a i la 46ª divisions, que

van intentar aturar-la amb armes automàtiques. Els Verdi els van dispersar amb foc d'artilleria. Cap a les cinc entraven a Granollers, i el mateix dia entrarien a les Franqueses.²³

Al llarg del dia els Frecce Verdi van tenir un mort, un desaparegut i un ferit, i van capturar 230 presoners. Aquella nit van dormir a Granollers. Ho van fer a la Escuela de Blindados número 2, l'escola de tanquistes de l'exèrcit republicà, rodejats de cartells i llibres de propaganda republicana.²⁴

EL PRIMER PONT

Som ja al 29 de gener. Aquell dia, a dos quarts de deu del matí, els Frecce Verdi van arribar a Cardedeu. Venien de Granollers. Portaven tancs i artilleria. De seguida van marxar cap a Llinars, on hi havia els homes de Líster, que es preparaven per volar els ponts.

Llinars era aleshores un poble agrícola. La guerra havia transformat la vida dels seus prop de dos mil habitants. Un comitè revolucionari va substituir l'ajuntament i va confiscar terres i immobles. Les quatre esglésies que hi havia al poble van ser saquejades. Tres persones van morir a causa de les persecucions de la rereguarda. Onze soldats de

18 R. GINJAUME, «Un poble, una guerra. Cardedeu, 1936-1939», *Lauro*, 29, 2005, pàg. 30.

19 J. MARTÍNEZ REVERTE, *La caída de Cataluña*, Crítica, Barcelona, 2006, pàg. 349.

20 Instància de Joan Draper Alfaras a la Comisión General de Regiones Devastadas y Reparaciones (3-I-1940), Arxiu Municipal de Llinars, secció d'alcaldia, expedient 1.3.5.

21 D. GESALÍ, *L'aeròdrom...*, pàg. 110-114.

22 D. GESALÍ; D. ÍÑIGUEZ, *op. cit.*, pàg. 254. Mentre els Verdi entraven a Parets, Líster i alguns dels seus homes eren en una masia als afores del poble, on havien passat la nit. La masia es deia can Sagal i estava situada al costat de la carretera de Vic. Cap a les deu del matí algú va avisar-los que per la carretera s'acostava un cotxe amb militars alemanys. Els homes de Líster van interceptar-lo i va haver-hi un tiroteig. Van morir els tres ocupants del cotxe: el xofer i els dos militars, que van resultar ser un tinent i un traductor de la Legió Cóndor. Acte seguit, Líster i el seu segon van posar-se els abrics dels alemanys, van pujar al cotxe i van marxar cap a Granollers (M. A. MASSAGUER, *op. cit.*, pàg. 245-247).

23 D. GESALÍ; D. ÍÑIGUEZ, *op. cit.*, pàg. 254; J. GARRIGA; E. NAVARRO, *Les Franqueses del Vallès: els anys de la Segona República (1931-1939)*, Ajuntament de les Franqueses del Vallès, 2008, pàg. 79.

24 Aquesta escola era al carrer Corró, prop de la cruïlla amb el carrer Minetes (J. MARTÍNEZ REVERTE, *op. cit.*, pàg. 373; www.websmuseugranollers.org/memoriaretrobada).

Llinars van morir al front, a les files republicanes.²⁵ A diverses cases del poble va haver-hi refugiats. El palau del segle XVI conegut com el Castell Nou va servir de casa de repòs per a ferits de guerra. L'1 de gener de 1939 la part de l'aeròdrom de Cardedeu que pertanyia a Llinars va ser bombardejada per l'aviació alemanya; almenys dues cases de Llinars van rebre l'impacte de les bombes.²⁶ Prop de l'aeròdrom, els nens del poble s'havien fet unes trinxeres i jugaven a amagar-s'hi. Des d'allà veien com sortien i entraven els avions. En alguna ocasió van presenciar combats entre caces republicans i nacionals. Cap al final de la guerra, explica en Joan Ruiz, els homes que encara quedaven a Llinars s'amagaven per no haver d'anar al front: «Hi havia homes –joves o grans, presumptes reclutables d'última hora– que feia temps que no es veien: ningú no gosava preguntar si eren mobilitzats o estaven amagats. Alguns sortien, prims i esblanqueïts, el mateix dia del final.»²⁷ Com la majoria de pobles de la comarca, en fi, Llinars havia viscut tots els trasbalsos i malvestats de la guerra. Però el pitjor encara havia d'arribar, i arribaria ara, l'últim dia de la guerra.

«A les dotze volava el primer pont. Va ser una explosió considerable, però res més», escriu en Joan Ruiz. Era el pont de la riera Giola. En Joan va

sentir l'explosió des de can Calonja, la casa de la seva àvia, acompanyat de la seva família i d'uns nois amics seus. Només hi faltaven els seus dos oncles, que feia dies que eren amagats al bosc.

Des de can Calonja, en Joan no podia veure que al carrer Comas i Masferrer, al costat de la riera, hi havia en aquell moment un camió. D'aquest camió no en sabem gairebé res. No se sap d'on venia ni quin dia va arribar a Llinars. Segurament el van portar les tropes de Líster, però també podria ser que hagués arribat amb la 44ª divisió internacional, una unitat que s'havia creat el 26 de gener a la Garriga i que el dia 28 ja devia ser a Llinars.²⁸ No sabem tampoc si era un camió militar o si l'havien requisat les tropes durant la retirada. El que sí que se sap és que anava carregat d'un compost químic explosiu anomenat trinitrotoluen. Aquest explosiu, que es designa amb les sigles TNT, es coneix també amb el nom de trilita, i amb aquest nom passarà a la història de Llinars.²⁹

Havien passat només uns minuts des de la voladura del pont. En Joan Ruiz, la seva família i els seus amics continuaven tancats a casa, esperant la segona explosió. Tenien por que seria més forta que la primera, perquè l'altre pont, el del Mogent, era més gran que el de la riera. Per això

es van aplegar tots al menjador. Un dels amics que eren amb ell, l'Antonio Jerez, que devia tenir uns quinze anys, va acostar-se al balcó a tancar els finestrons, per si es trencava algun altre vidre. En aquell moment va esclatar el camió.

UNA GRAN VENTADA I MOLTA POLS

En una casa del carrer Comas i Masferrer, a tocar d'on hi havia el camió, vivien en Salvador Masjuan i la Maria Catarineu, un matrimoni de cap a seixanta anys. No tenien fills. Un nebot que vivia amb ells havia hagut d'anar al front. La guerra se'ls va fer molt llarga, com a tothom. Va durar una vida, deia la Maria. No els havien avisat de les explosions. Quan va haver-hi la primera eren a la cuina. Es van pensar que era un bombardeig, i van córrer a amagar-se sota l'escala. La segona explosió, la del camió, es va endur la teulada de la casa. Després, quan ho explicaven, deien que havia estat com un terratrèmol.³⁰

Aquell matí la Maria i la Magda Baró eren a can Vila, la casa d'uns veïns seus del carrer Major. Tampoc no sabien que aquell dia volarien els ponts. Després de la primera explosió es van amagar al rebost. Amb l'explosió del camió es va ensorrar el sostre del passadís. La porta del rebost va quedar tapada pels trossos de guix

25 Les persones assassinades a la rereguarda van ser el farmacèutic Josep Argila Font, el rector del poble, Pere Bonastre Almíral, i l'antic alcalde, Montserrat Cullerell i Coll. Al front van morir Llorenç Bayés Valls, Salvador Clavell Alemany, Rafael Cullerell Tresserras, Manuel Emilio Tusquets, Josep Escalona Avenzoza, Josep Moré Sirvent, Josep Novell Pinós, Pere Relat Masjuan, Josep Rosàs Albi, Salvador Rovira Borràs i Narcís Tusca Bogaú (J. GARRIGA; M. SALVADOR; F. SÁNCHEZ, «Els anys de la guerra civil. El cost humà», *El 9 Nou*, 17-V-2007, pàg. 15).

26 D. GESALÍ, *Delfin. El aviación Grumman CC&F G-23 en la guerra civil española, Escuadra 7, Montmeló*, 2005, pàg. 165.

27 J. RUIZ i CALONJA, *op. cit.*, pàg. 161.

28 La 44ª divisió estava formada per uns 5000 brigadistes d'una trentena de nacionalitats diferents. Es va anomenar també Agrupació Torunczyk, perquè estava dirigida pel polonès Henryk Torunczyk. El 28 i el 29 de gener aquesta unitat va entrar en combat a Caldes de Montbui, Santa Eulàlia de Ronçana, Granollers, Cardedeu i Llinars. El 9 de febrer va creuar la frontera pel Portús (A. CASTELLS, *Las brigadas internacionales*, Planeta De Agostini, Barcelona, 2005, pàg. 390 i 497; D. GESALÍ; D. IÑIGUEZ, *op. cit.*, pàg. 239-246 i 250-251).

29 Al seu pas per Cànoves, segurament el 28 o el 29 de gener, les tropes republicanes van endur-se en un camió els explosius que hi havia en un magatzem del poble. Entre la gent de Cànoves va córrer després la notícia que aquestes tropes van anar fins a Llinars i hi van fer esclatar el camió. Va venir de Cànoves, el camió de Llinars? És una hipòtesi versemblant, però que s'hauria de contrastar amb testimonis o amb documentació, si és que es conserva documentació d'aquests fets (entrevista a Martí Traver Costa, 5 de juny de 2009).

30 Entrevista a Rosa Masjuan, 18 de febrer de 2009.

que van caure. Al cap d'una estona la seva mare les va anar a buscar. Van sortir al carrer. Un núvol de pols cobria el poble. Duïen uns abrics de color blau que de seguida van quedar plens de pols. No es veia ningú ni se sentia res. La seva mare els deia: allà hi ha un mort, allà n'hi ha un altre, a l'altre carrer n'hi ha dos més.³¹

En Joan Ruiz descriu així els efectes de l'explosió: «Recordo que es va produir un esclat violentíssim, una mena de gran ventada i molta pols. Les portes i finestres havien caigut i també algun envà. S'havia fet de sobte un silenci estrany, només trencat lleument per algun somic. Em vaig trobar assegut en una cadira. L'Antonio jeia a terra sense sentits. No els havia de recobrar més en els tres dies que encara va viure a l'hospital de Mataró. Tots els altres, grans i petits, teníem només algun cop o petites ferides.»³²

L'Antonio Jerez, l'amic d'en Joan, era mallorquí. Durant la guerra es va estar a Llinars amb la seva família. Eren vuit germans. Segurament va ser la víctima més jove de l'explosió. A més de l'Antonio, el camió va matar deu persones més que vivien a Llinars—vuit dones i dos homes. Aquests són els seus noms: Antònia Borràs Vallès, Rosa Dalmau Bellavista, Ricard Dalmau Sala, Blasa Garcia Carrera, Teresa Plantada Sala, Francesc Puig Milà, Joaquim Rabasa Gifré, Joaquina Valls, Dolors Vilà Bach i Paula Vila Galvany. Totes

aquestes persones eren nascudes o residents habituals a Llinars, excepte l'Antonio Jerez i la Blasa García, una refugiada de guerra natural de Larraga (Navarra).

Segons que consta al llibre de defuncions de Llinars de 1939, en l'explosió van morir també set soldats republicans. El llibre no recull, però, ni els seus noms ni cap altra dada personal. Entre les pàgines d'aquest llibre hi ha un full solt amb anotacions sobre la documentació que duïen els soldats morts. D'aquestes anotacions, fetes segurament per l'aleshores metge de Llinars, Joan Draper Alfaras, es podria deduir que un dels soldats es deia Martí Bordella Portells, era tinent i vivia a Peralada, i un altre es deia Ramon Serra Buxadé, era fill de Puig-reig i tenia 18 anys.³³ Alguns dels soldats, o potser tots, els van enterrar al cementiri de Llinars, en tombes a terra, sense cap nom ni cap data. Damunt de cadascuna de les tombes hi havia només una creu de fusta. Fa uns vint anys a sobre d'aquestes tombes es van construir nínxols. Les restes dels soldats deuriem anar a parar a l'ossera del cementiri.³⁴

A més de les víctimes mortals i dels ferits que va provocar, l'explosió va tenir efectes devastadors sobre els edificis de l'entorn. En aquest punt les fonts divergeixen. En un document de gener de 1940, el metge Joan Draper, que havia estat nomenat alcalde de Llinars acabada la

guerra, afirma que 45 cases havien quedat totalment destruïdes i 156 havien resultat danyades.³⁵ Un altre document, també de gener de 1940 i segurament més fiable, perquè va ser redactat per l'arquitecte municipal de Llinars, parla de 27 cases destruïdes i de 105 cases damnificades; aquest mateix document diu que l'explosió va afectar el 31% d'edificis del poble.³⁶

Un d'aquests edificis va ser la torre modernista anomenada la Miranda, obra de l'arquitecte Francesc Berenguer, un dels col·laboradors d'Antoni Gaudí. Havia estat construïda el 1909 per encàrrec de l'industrial barceloní Damià Mateu, que estiujava a Llinars. Estava situada gairebé davant per davant del camió, però a l'altre costat de la riera.³⁷ Va patir danys a l'escala exterior i al balcó, però va aguantar l'ona expansiva i va restar dempeus, envoltada per la runa dels edificis veïns.

Coneixem quins van ser els efectes de l'explosió. En canvi, no sabem perquè es va produir. Per què va esclatar el camió? Va ser un acte intencionat o va ser un accident? Quatre dies després de l'explosió, *La Vanguardia Española* es referia al «terrible episodi de Llinás del Vallés» i assegurava que els *rojos* havien deixat el camió abandonat al mig del poble i l'havien fet esclatar amb una metxa.³⁸ Podríem pensar, doncs, que l'explosió va ser provocada. De fet, durant la retirada van ser habituals les destruccions de

31 Entrevista a Maria i Magda Baró, 25 de maig de 2009.

32 J. RUIZ i CALONJA, *op. cit.*, pàg. 166-167.

33 Ajuntament de Llinars, Registre Civil, «Llibre de defuncions», volum 16 (1938-1939).

34 Entrevista a Tomàs Nogueras, 25 de maig de 2009.

35 Instància de Joan Draper Alfaras a la Comisión Provincial de Regiones Devastadas y Reparaciones (3-I-1940), Arxiu Municipal de Llinars, secció d'alcaldia, expedient 1.3.5.

36 «Relación sucinta de los daños ocasionados por la guerra en la villa de Llinás» (3-I-1940), Arxiu Municipal de Llinars, secció d'alcaldia, expedient 1.3.5.

37 M. A. GRAU i NOGUERAS, «La Miranda, un edifici emblemàtic de Llinars del Vallés», *Lauro*, 24, 2003, pàg. 75-76.

38 «Los 'hunos' de la brigada Líster arrasan a su paso la industria catalana», *La Vanguardia Española*, 3-I-1939, pàg. 10.

carregaments d'explosius per part de les tropes republicanes.³⁹ Pot ser que el camió estigués espatllat o que per algun motiu els homes de Líster no volguessin o no poguessin endur-se'l, i que per això l'haguessin fet esclatar.

De totes maneres, suposant que tinguessin la intenció de volar el camió, costa d'entendre que decidissin fer-ho en ple centre del poble, amb el perill que això suposava per a persones i edificis. Potser tenien previst volar-lo al mig d'un camp o d'un bosc, però no hi van ser a temps. Potser es van trobar que les primeres unitats dels Frecce Verdi començaven a entrar a Llinars i el van haver de volar a corre-cuita, sense temps d'avisar ningú, ni civils ni soldats.

També hi ha la possibilitat que fos un accident. La trilita, encara que és un dels explosius més segurs que existeixen, pot explotar si entra en contacte amb una flama o una espurna, o si rep l'impacte d'un tret d'arma de foc. Va ser això el que va succeir a Llinars? Va ser el foc o una bala perduda la causa de l'explosió?

És probable que tant les tropes republicanes com les franquistes redactessin informes sobre l'explosió, i que aquesta documentació es trobi en algun arxiu militar espanyol o italià, esperant que algú la consulti i aclareixi els fets. Fins que això no passi, les causes de l'explosió de Llinars seguiran essent un misteri.

TANCS A LLINARS

Després de l'explosió del camió van seguir uns minuts de desconcert. En Joan Ruiz escriu: «El silenci exterior continuava. No sé quant vam tardar a reaccionar; poc, em penso. Ens semblava que allò no podia haver estat la voladura d'un pont. Què, doncs? Un bombardeig? No havíem sentit pas avions. Una canonada, potser? N'hi hauria d'altres? Vam portar l'Antonio a casa seva amb una gandula per baiard. Després ens vam tornar a amagar tots al costat de les parets mestres. No sabíem què més podia passar.»

La mare d'en Joan li va encarregar que pugés al segon pis a buscar una cartera amb documents i diners. «Vaig pujar l'escala amb precaució. A dalt havien caigut la majoria dels envans; calia travessar la runa que omplia el passadís. Anava arruïpit, perquè tot era esbatanat i es començaven a sentir trets. Els llits també eren plens de runa. Vaig recollir la cartera i vaig tornar a baixar ràpidament.»⁴⁰

Què eren aquests trets de què parla en Joan? Van sonar prop de la cruïlla de la via del tren amb la carretera de Mataró, a l'est del poble. Eren trets d'armes automàtiques i també de metralladora. Els Frecce Verdi arribaven a Llinars, i les tropes de Líster, juntament amb la 44ª divisió internacional, intentaven aturar-los.

En ple tiroteig algú va entrar a can Calonja, com explica en Joan Ruiz: «Era un soldat que buscava la seva unitat. Ell va ser qui ens va explicar, amb evasives i reticències, què havia passat, quan ens va trobar allà arraulits. Parlava castellà amb accent aragonès, em sembla. No, no havia estat un bombardeig. Havien estat 'els nostres', la columna d'en Líster —vam saber després—, que havien fet volar un camió de trilita al bellmig del poble, a la carretera de Mataró, a cent metres escassos d'on érem. Hi havia cases ensorrades. Ell no volia pas la guerra, ens va dir: tenia dona i fills. Algú el va instar que s'amagués. No; havia de marxar amb els altres. Se sentien corredisses. I se'n va anar.»⁴¹

A can Calonja hi havien anat també les germanes Baró amb la seva mare. Recorden que un soldat que feia guàrdia al jardí els va dir: «Si ustedes vieran la calamidad que hay en el pueblo...»

El matí va anar passant. Els trets van cessar i les tropes de Líster van marxar. El poble restà a l'espera. «Passà una altra estona llarga de silenci —diu en Joan Ruiz. Una hora, potser: el rellotge s'havia parat a les dotze. Continuàvem amagats.» Devien ser quarts de tres de la tarda. En aquell interval entre la retirada d'un exèrcit i l'arribada de l'altre, hi hauria una altra mortaldat prop de Llinars: poc abans de les tres l'aviació franquista llançava sobre la Garriga 120 bombes que causaven 15 víctimes mortals.

39 Un cas similar al de Llinars va ser el del poble de Llers, a l'Alt Empordà. El 8 de febrer les tropes de Líster van fer esclatar 200 tones de trilita que hi havia guardades a l'església de Llers i que no es podien evacuar. L'explosió va destruir més de 150 cases. Van avisar tothom del poble que fugís, però tot i així va haver-hi vuit morts i alguns ferits (J. VILLARROYA, *op. cit.*, pàg. 762).

40 J. RUIZ i CALONJA, *op. cit.*, pàg. 166.

41 *Ibid.*, pàg. 167-168.

Era el vuitè bombardeig que patia la comarca en set dies.⁴²

Aquell mateix dia, després de marxar de Llinars, les tropes de Líster van arribar a Sant Celoni. Pel camí havien anat deixant les peces d'artilleria que duïen, perquè se'ls havien acabat les municions.⁴³ A Sant Celoni van volar un pont de la carretera de Campins. L'edifici de l'escola de noies del poble va quedar afectat per l'explosió, i després de la guerra es va haver d'enderrocar.⁴⁴ Durant deu dies aquestes tropes continuarien marxant cap al nord, cada cop més desfetes. El 8 de febrer les restes del que havia estat el V Cos de l'Exèrcit Popular de la República van creuar la frontera pel Portús.⁴⁵

Però tornem a la tarda del dia 29 a Llinars. Cap a les tres, després d'una hora d'espera, es van sentir motors i els crits dels que arribaven. Eren els Frecce Verdi. Entre les tropes que entraven hi havia italians, espanyols, alemanys i marroquins. Duïen tancs, artilleria, camions i tropes a cavall. La gent de Llinars tenia por, sobretot dels marroquins. A la Maria Baró algú li havia dit: els moros, quan arribin, us tallaran les orelles per poder-vos prendre les arracades.

Igual com havia passat a molts pobles de Catalunya, a Llinars la gent va rebre les tropes franquistes amb entusiasme. Ja fos per afinitat amb el bàndol rebel, per oportunisme, per por de represàlies o simplement per l'alleujament de saber que la guerra s'havia acabat, el cas és que la gent va celebrar l'«alliberament». Després de la guerra, l'alliberament encara se celebraria moltes vegades més. A Llinars, el 29 de gener va ser festa local com a mínim fins a 1966. Es commemorava el «día de la liberación» o, com en deia la gent, de la *lliberació*. Aquest dia les fàbriques i botigues del poble tancaven. Al matí es feia una missa a l'església de Santa Maria i a la tarda hi havia ball amb orquestra.

La família d'en Joan Ruiz també va sortir al carrer quan van arribar les tropes: «Devíem fer bona fila, tots plegats. Recordo la meva mare amb una bata gruixuda tacada de sang i eixugant-se la del front amb un mocador. Arribaren unes tanquetes italianes amb soldats enravenats traient el bust per dalt. Després, més i més soldats, ara de peu. Els veïns s'abraçaven els uns als altres.»⁴⁶ Algú va avisar els soldats que el pont de la carretera de Mataró encara no havia estat destruït. Un soldat va anar a desconnectar els explosius.

LLAUNES DE SARDINES

Al final del dia 29 de gener l'exèrcit franquista era a un pas de completar l'ocupació del Vallès Oriental. Aquell dia els Frecce Verdi havien entrat a Cardedeu i Llinars, i el Cos d'Exèrcit de Navarra, reforçat amb unitats italianes, alemanyes i marroquines, havia entrat a Caldes de Montbui. El mateix dia els Frecce Nere van ocupar l'aeròdrom de la Garriga.⁴⁷ El van trobar buit, perquè tres dies abans els darrers avions republicans havien marxat cap als aeròdroms d'Osona i el Gironès.⁴⁸

El comunicat de guerra franquista del dia 29 destacava que, malgrat el mal temps—aquells dies plovia i nevava a tot el front català—, «ha continuado el brillante avance de nuestras tropas, que han logrado hacerlo [sic] en una profundidad media de nueve kilómetros, habiéndose ocupado los pueblos de Balsareny, Puigreig, Santa María de Oló, Moyá, Cardedeu y Llinás del Vallés». L'endemà, dia 30 de gener, *La Vanguardia* titulava «Las tropas de Franco siguen su marcha triunfal hacia la frontera» i en un subtítol deia: «Ya han entrado las vanguardias en Llinás del Vallés y en Monistrol de Calders, así como en otros muchos pueblos».⁴⁹

42 Aquella setmana hi havia hagut bombardejos a les Franqueses (23 de gener), Granollers (24, 25 i 27 de gener), Mollet (25 de gener) i Cardedeu (25 i 26 de gener). El 29 de gener encara n'hi va haver un altre a Sant Celoni. Aquests bombardejos van causar 71 morts, nombrosos ferits i la destrucció indiscriminada d'edificis i infraestructures (J. GARRIGA; J. HOMES; J. LEDESMA, op. cit., pàg. 240).

43 D. GESALÍ; D. ÍÑIGUEZ, op. cit., pàg. 250.

44 J. M. ABRIL, *A estudi! Les escoles de Sant Celoni de 1857 a 1939*, Ajuntament de Sant Celoni, 2004, pàg. 106.

45 J. VILLARROYA, op. cit., pàg. 763.

46 J. RUIZ i CALONJA, op. cit., pàg. 168.

47 D. GESALÍ; D. ÍÑIGUEZ, op. cit., 257.

48 *Ibid.*, pàg. 231.

49 *La Vanguardia Española*, 30-1-1939, pàg. 1.

El comunicat de guerra republicà del dia 29, en canvi, assegurava: «Nuestros soldados continúan rechazando con gran heroísmo los duros y persistentes ataques de las fuerzas italianas y fuerzas a su servicio que atacan los sectores de Solsona, Manresa y Mataró.»⁵⁰ Ja feia dies que els comunicats republicans eren cada cop més breus i més vagues i amagaven la realitat. Parlaven de resistències i contraatacs que no existien. Volien evitar que s'acabés d'enfonsar la moral de la tropa i de la població. En canvi, l'escrit de novetats de l'exèrcit republicà del dia 30 dirà, referint-se al dia 29, la veritat: «El enemigo atacó con intensidad por la carretera de Granollers-San Celoni consiguiendo ocupar las plazas de Cardedeu y Llinás.»⁵¹

El vespre del dia 29, a Llinars, les famílies que vivien al centre del poble es van repartir per cases que havien sobreviscut a l'explosió. La família d'en Joan Ruiz es va allotjar a casa d'uns amics, a la plaça de Santa Maria. Van endur-se roba i alguns objectes de valor de can Calonja, perquè els havien dit que no es fiessin dels soldats, ni dels republicans ni dels *nacionals*. Aquella nit en Joan no va poder dormir pels nervis de tot el dia, i també perquè va haver-hi un atac de l'artilleria franquista. Els canons eren a Cardedeu i apuntaven a Sant Celoni. Les canonades van durar bona part de la nit. En Joan sentia com els projectils els passaven per sobre.

L'endemà, dia 30, va tornar a can Calonja. A l'entrada de la casa, els militars havien instal·lat la plana major. El poble era en aquell moment un campament militar. Els soldats havien muntat tendes de campanya pels carrers i repartien llaunes de sardines. En Joan va descobrir que algú havia entrat a can Calonja: «Ens adonàvem, desolats, que la casa havia estat poc o molt saquejada, fins i tot entre els mobles coberts de runa: algun rellotge o algun anell de la tauleta de nit, roba d'abric i de llit... Em va doldre de trobar a faltar la meua petita col·lecció de llapis estilogràfics, la majoria records, i la bicicleta, que dies més tard em recuperarien.»⁵²

Els Frece Verdi van marxar de Llinars el dia 30 al matí. A la tarda entrarien a Vilalba Sasserra, Santa Maria de Palautordera i Sant Antoni de Vilamajor. L'endemà van arribar a Cànoves, Gualba i Sant Celoni. L'1 de febrer van dormir prop de Breda. Pel camí van trobar senyals del pas de les tropes de Líster: vehicles i canons abandonats a les cunetes, fàbriques cremades i ponts destruïts.⁵³ Aquells mateixos dies altres unitats franquistes van entrar a Castellterçol, Sant Feliu de Codines, la Garriga, l'Ametlla i Riells del Fai. El 2 de febrer, amb l'ocupació d'Aiguafreda, s'acabava la guerra al Vallès Oriental.

A Llinars, escriu en Joan Ruiz, la gent mirava de refer la vida: «En un parell de dies vam endegar les coses com vam poder. Els oncles van tornar,

democrats i sense afaitar. Havien vagat pel bosc de dies i de nits. Cada família començà a engegar la rutina de cada dia. Alguns es van quedar a Llinars encara un temps. La mare, el germà i jo vam tornar a Barcelona. Per a nosaltres, la guerra s'havia acabat.»⁵⁴ Amb el final de la guerra començava un temps nou per a Llinars i per a tota la comarca. Un temps que duraria gairebé quaranta anys i que no seria de pau, sinó de victòria, és a dir de domini dels vencedors sobre els vençuts. Però d'aquest temps no toca parlar-ne aquí.

IMATGES DEL FINAL

Les 12 fotografies que es presenten a continuació tenen un alt valor documental. En primer lloc, perquè il·lustren un dels episodis més dramàtics de l'ocupació del Vallès Oriental. En segon lloc, perquè fins ara, d'aquest episodi, se'n coneixien molt poques fotografies; pel que he pogut saber, només se n'havien publicat cinc.⁵⁵

Els soldats que apareixen en algunes de les imatges pertanyen a la 4^a i 5ª divisions del Cos d'Exèrcit de Navarra, un dels sis cossos que tenia l'exèrcit franquista a Catalunya. Aquestes dues divisions van entrar a Barcelona el 26 de gener i després van ser enviades a Cerdanyola. El 31 de gener van marxar cap a Hostalric, a donar suport a les operacions dels Frece Verdi.⁵⁶ Devien passar per Llinars el 2 de febrer. Si més no,

50 J. MARTÍNEZ REVERTE, *op. cit.*, pàg. 361.

51 D. GESALÍ; D. ÍÑIGUEZ, *op. cit.*, pàg. 277.

52 J. RUIZ i CALONJA, *op. cit.*, pàg. 169.

53 J. MARTÍNEZ REVERTE, *op. cit.*, pàg. 373.

54 J. RUIZ i CALONJA, *op. cit.*, pàg. 169-170.

55 Dues d'aquestes fotografies es van publicar al llibre de Joan CLUSELLAS i TEIXÉ *Pinzellada històrica de Llinars del Vallès* (Ajuntament de Llinars del Vallès, 1999). N'hi ha dues més a l'article de Joan RUIZ i CALONJA «Final de guerra al Vallès» (*Ronçana*, 147, març de 1989), i una altra a l'article de Maria Antònia GRAU i NOGUERAS «La Miranda, un edifici emblemàtic de Llinars del Vallès» (*Lauro*, 24, 2003).

56 D. GESALÍ; D. ÍÑIGUEZ, *op. cit.*, pàg. 278.

aquesta és la data que hi ha escrita al dors d'una de les fotografies que publiquem. Darrere de cadascuna de les fotografies hi ha escrit també «Foto: Cifra». Cifra era una agència de notícies espanyola que durant la guerra va estar al servei de Franco. El fotògraf que va fer aquestes fotografies, i que no sabem qui era, devia pertànyer a aquesta agència. Totes les imatges porten al dors, mecanografiat, un peu de fotografia. Això vol dir que havien de ser publicades a la premsa.

Les fotografies de Llinars formen part de l'anomenat «Archivo de la Guerra Civil», un fons de prop de 40.000 imatges creat pel govern de Franco el 1939. La Subsecretaría de Educación Popular, que depenia del Ministeri d'Educació, es va encarregar de reunir aquest fons. Deu ser la col·lecció més gran que existeix de fotografies de la guerra. Conté imatges de la majoria dels fronts i de les dues reguardes. El 1965 va passar al Centro de Documentación y Estudios sobre la Historia Contemporánea Española, que s'havia creat dins el Ministeri d'Informació i Turisme en temps de Manuel Fraga. Les imatges es van fer servir en diverses publicacions, com ara l'obra de José María Pemán *Comentarios a mil imágenes de la guerra civil española*, publicada el 1967, o la de Ricardo de la Cierva *Historia ilustrada de la guerra civil española*, publicada el 1970.⁵⁷ El 1980 el Ministeri d'Informació i Turisme va desaparèixer i el fons va anar a parar a la Biblioteca Nacional, on es troba actualment.

Com ja he explicat amb més detall en un altre lloc, l'estiu de 2007 vaig tenir la sort de trobar aquestes i altres imatges inèdites de la guerra al

Vallès Oriental.⁵⁸ En aquell moment em trobava a Madrid consultant diversos arxius per a una recerca que m'havia encarregat el Museu de Granollers. En una visita que vaig fer gairebé per casualitat a la Biblioteca Nacional, em vaig assabentar que existia aquest immens fons gràfic i que entre els seus centenars de caixes i carpetes –en concret, a la caixa número 50– hi havia les imatges que presentem aquí.

He agrupat les fotografies en dos blocs: les del poble i les de la fàbrica. De les fotografies de la fàbrica, en publiquem només una selecció, perquè algunes són gairebé idèntiques. Totes les imatges es publiquen acompanyades del text que duen al dors. En algunes hi he afegit un peu explicatiu.

AGRAÏMENTS

Vull agrair l'ajuda que m'han prestat Joan Baiges, Magda Baró, Maria Baró, Cinta Cantarell, Àngels Casellas, Josep Maria Duran, Joan Garriga, David Gesalí, Albert Gómez, Rosa Masjuan, Montserrat Medalla, Tomàs Nogueras, Joan Ruiz i Calonja i Martí Traver.

BIBLIOGRAFIA

- ABRIL, J. M.: *A estudi! Les escoles de Sant Celoni de 1857 a 1939*, Ajuntament de Sant Celoni, 2004.
- ALCOFAR NASSAES, J.: *C.T.V. Los legionarios italianos en la guerra civil española, 1936-1939*, Dopesa, Barcelona, 1973.
- CARDONA, G.: «Les operacions militars als Països Catalans», a P. Pagès (dir.), *La Guerra Civil als Països Catalans*, Universitat de València, 2007.
- CASTELLS, A.: *Las brigadas internacionales*, Planeta De Agostini, Barcelona, 2005.

- CLUSELLAS i TEIXÉ, J.: *Pinzellada històrica de Llinars del Vallès*, Ajuntament de Llinars del Vallès, 1999.
- GARRIGA, J.; HOMS, J.; LEDESMA, J.: *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic*, 2 vols., Oikos-Tau, Vilassar de Mar, 1989.
- GARRIGA, J.; NAVARRO, E.: *Les Franqueses del Vallès: els anys de la Segona República (1931-1939)*, Ajuntament de les Franqueses del Vallès, 2008.
- GARRIGA, J.; SALVADOR, M.; SÀNCHEZ, F.: «Els anys de la guerra civil. El cost humà», *El 9 Nou*, 17-V-2007.
- GESALÍ, D.: *Delfín. El avió Grumman CC&F G-23 en la guerra civil española*, Escuadra7, Montmeló, 2005.
- GESALÍ, D.: *L'aeròdrom 329. Montornès del Vallès i l'aeronàutica en la Guerra Civil espanyola*, Ajuntament de Montornès del Vallès, 2008.
- GESALÍ, D.; ÍÑIGUEZ, D.: *Aviació i guerra a la Garriga, 1933-1946*, Ajuntament de la Garriga, 2009.
- GINJAUME, R.: «Un poble, una guerra. Cardedeu, 1936-1939», *Lauro*, 29, 2005.
- GRAU MATEU, J.: *Rastres del bombardeig. Fotografies de la Biblioteca Nacional d'Espanya*, Museu de Granollers, 2008.
- GRAU i NOGUERAS, M. A.: «La Miranda, un edifici emblemàtic de Llinars del Vallès», *Lauro*, 24, 2003.
- KURTZ, G.; ORTEGA, I.: *150 años de fotografía en la Biblioteca Nacional*, Dirección General del Libro y Bibliotecas, Madrid, 1989.
- LÍSTER, E.: *Memorias de un luchador. Los primeros combates*, G. del Toro, Madrid, 1977.
- MARTÍNEZREVERTE, J.: *La caída de Cataluña*, Crítica, Barcelona, 2006.
- MASSAGUER, M. A.: *Segona República, Guerra Civil i primer franquisme a Paret del Vallès*, Ajuntament de Paret del Vallès, 2007.
- PÉREZ, F.; PÉREZ, X.: *Sant Fost. Història d'un poble: dels orígens a la guerra civil*, Ajuntament de Sant Fost de Campsentelles, 1990.
- PLADEVALL, A.: *Castellterçol. Història de la vila i del seu terme*, Eumo, Vic, 1991.
- ROJO, V.: *Alerta los pueblos*, Ariel, Barcelona, 1974.
- RUIZ i CALONJA, J.: *Calaix dels records*, s. ed., Santa Eulàlia de Ronçana, 2005.
- VILLARROYA, J.: «La campanya de Catalunya. Crònica de la fi de la guerra civil al Principat», a J. M. Solé i Sabaté i J. Villarroya (dirs.), *Breu història de la guerra civil a Catalunya*, Ed. 62, Barcelona, 2005.

57 G. KURTZ; I. ORTEGA, *150 años de fotografía en la Biblioteca Nacional*, Dirección General del Libro y Bibliotecas, Madrid, 1989, pàg. 267.

58 J. GRAU MATEU, *Rastres del bombardeig. Fotografies de la Biblioteca Nacional d'Espanya*, Museu de Granollers, 2008, pàg. 4-5.

LLINARS DESPRÉS DE L'EXPLOSIÓ

Text al dors:
«Ofensiva de Catalunya 2 de febrero de 1939.
En su rápido avance sobre Gerona, las
tropas nacionales han encontrado casi
completamente destruído el pueblo de
Llinás, que fue volado con dinamita por los
soldados rojos.»

Cases del carrer Comas i Masferrer.
D'esquerra a dreta, ca la Xica,
completament ensorrada, can Gai, dues
cases propietat de Simó Grau i, a l'altre
costat del carrer, ca l'Alabert. Davant de ca
la Xica és on va esclatar el camió.

Text al dors:
«Casas y puente del pueblo de Llinás
volados con dinamita por los rojos en su
retirada.»

Les mateixes cases de la fotografia anterior,
vistes des de l'altre costat de la riera Giola.

Text al dors:
«Vista del pueblo de Llinás, con las
destrucciones por voladura provocadas por
los rojos en su retirada.»

Detall del pont de ferro que creuava la
riera. Els taulons que hi ha al costat del
pont són de cases ensorrades. Al fons
es veu la torre Montserrat, propietat de
Montserrat Cullell, alcalde de Llinars al
primer quart de segle. Al darrere, dalt
del turó, hi ha can Planàs, on estíuejava
Santiago Rusiñol.

Text al dors:
«Casas del pueblo de Llinás destruídas con dinamita por los rojos en su retirada».

Cases del carrer Comas i Masferrer.
Al davant, els veïns han apilat la runa originada per l'explosió.

Text al dors:
«Las tropas nacionales atraviesan el pueblo de Llinás por entre los montones de escombros a que los rojos han reducido por la dinamita la mayor parte de sus edificios.»

Soldats travessant el carrer Comas i Masferrer. Pel casquet que porten podrien ser d'una divisió italiana. Duen una bandera, la groga i vermella de la monarquia, que potser era la primera vegada que desfilava per Llinars des de la proclamació de la Segona República.

Text al dors:
«Vista parcial del pueblo de Llinás, con la iglesia y edificios circunvecinos volados con dinamita por los rojos en su retirada.»

Un grup de soldats passa pel costat de la Miranda. Per l'uniforme, sobretot per la boina, sembla que són requetès, és a dir soldats carlins. Potser marxaven cap a Sant

Celoni. Aquesta fotografia i el text que duia al dors van ser publicats al setmanari *El Noticiero de España* l'11 de març de 1939.

Text al dors:

«Un operador del Departamento de Cinematografía del Servicio Nacional de Propaganda obtiene unas vistas del pueblo de Llinás desde uno de los edificios volados por los rojos en su retirada.»

El poble arrasat per l'explosió era, als ulls dels franquistes, una prova més de la maldat de les *hordes roges*. Per això van fotografiar-lo i filmar-lo. Les imatges filmades a Llinars, es devien projectar als cinemes? On deuen ser ara, si és que s'han conservat?

Text al dors:

«Edificio que en Llinás ocupaban la CNT y la FAL.»

Cases del carrer Major. A la dreta, can Llobera. A l'altre costat del carrer, can Mateu, on durant la guerra va haver-hi la seu de la CNT i una biblioteca. El propietari d'aquesta casa era Miquel Mateu i Pla, un empresari barceloní que va ser el primer alcalde franquista de Barcelona.

L'INCENDI DE CAN CASAS

Text al dors:

«Vista de una de las naves de la fábrica de pañuelos de Llinás, en la que ganaban su pan gran número de obreros del pueblo y que ha sido reducida a escombros por los rojos en su retirada.»

Text al dors:
«Vista de una de las naves de la fábrica de pañuelos de Llinás, en la que ganaban su pan gran número de obreros del pueblo y que ha sido reducida a escombros por los dinamiteros rojos.»

Text al dors:
«Fábrica de pañuelos de Llinás, completamente destruída por los rojos en su retirada.»

Aquesta fotografia i aquest text es van publicar al setmanari *El Noticiero de España* el 13 de març de 1939.

Text al dors:
«Aspecto parcial de la fábrica de pañuelos de Llinás, completamente destruída por los rojos en su retirada.»

